บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม และพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนามซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีพื้นฐานความเชื่อแบบปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย และวัฒนธรรม (สุภางค์ จันทวานิช, 2537: 7) และถือว่าผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ต้องเข้าใจข้อมูลอย่างกระจ่างแจ้งจึงจะสามารถวิเคราะห์ข้อมูลได้ ดังนั้นจึงต้องเข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์นั้น ศึกษาสังเกตตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้นโดยตรง (Bogdan and Biklen, 1992: 28) การวิจัยมีขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาการวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิดในการสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม และการพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ที่มีความเชื่อมโยงกับเครื่องชี้วัดที่สร้างขึ้น

1.1 แนวคิดในการศึกษาเอกสาร มีดังนี้

1.1.1 แนวคิดในการสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนามนุษย์ ความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ การพัฒนาสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาอุตสาหกรรม ตัวชี้วัดต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.1.2 แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ได้แก่ การศึกษาเพื่อการพัฒนา การศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 แหล่งเอกสาร ศึกษาโดยใช้แนวทางการศึกษาแหล่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังที่ นงลักษณ์ วิรัชชัย (2538: 18-21) เสนอไว้ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ เอกสารอ้างอิง เอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ ดังนี้

1.2.1 เอกสารอ้างอิง โดยการศึกษาจากบทคัดย่องานวิจัย เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน การสร้างเครื่องชี้วัด และการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในเขตอุตสาหกรรม

1.2.2 เอกสารปฐมภูมิ (Primary literature) โดยศึกษาเอกสารที่นำเสนอความคิดและประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง ได้แก่ บทความและผลงานวิจัยในวารสารวิชาการ รายงานการวิจัยที่เป็นผลงานของบุคคล คณะบุคคล และหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง ศึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต ปริญญามหาบัณฑิต และการค้นคว้าแบบอิสระที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

1.2.3 เอกสารทุติยภูมิ (Secondary literature) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากหนังสือ หรือตำราพจนานุกรม สารานุกรม คู่มือปฏิบัติงาน รายงานประจำปีของหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

เอกสารดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญคือ เครือข่ายของศูนย์วิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ สถาบันประชากรศาสตร์ ศึกษาจากห้องสมุดองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ห้องสมุดขององค์การสหประชาชาติ ห้องสมุดของ UNESCO ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศึกษาจากหน่วยงานที่จัดทำเอกสารนั้นโดยตรง เช่นกรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานสุขาภิบาลตำบล แหล่งเอกสารจึงมีตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ยังศึกษาค้นคว้าโดยใช้ฐานข้อมูล CD-ROM และ INTERNET เพื่อเข้าถึงแหล่งเอกสารข้อมูล ช่วยให้การศึกษาค้นคว้ากว้างขึ้น ได้ข้อมูลสำคัญใหม่ ๆ อันเป็นผลจากการประชุม สัมมนา อบรม ตลอดจนโครงการของหน่วยงานและองค์กรทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ช่วยให้เห็นแนวโน้ม หลักการ และแนวคิดที่สำคัญ

1.3 การวิเคราะห์ ได้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญซึ่งนำไปสู่การสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม และการพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนในเขตอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงกับเครื่องชี้วัดที่สร้างขึ้น

1.4 การตรวจสอบ การตรวจสอบข้อมูลเอกสาร ดำเนินการ 2 แนวทาง คือ

1.4.1 การตรวจสอบในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบทางด้านความน่าเชื่อถือของเอกสาร โดยให้ความสำคัญกับผู้เขียน แหล่งผลิต หน่วยงานรับผิดชอบ วิธีการได้มาซึ่งเอกสารและข้อมูลนั้น รวมถึงวิธีการเผยแพร่ด้วย เช่น การเผยแพร่ข้อมูลทาง INTERNET ก็ได้เลือกสืบค้นจากแหล่งข้อมูลหรือองค์กรที่น่าเชื่อถือ เช่นองค์การสหประชาชาติ หน่วยงานการพัฒนาที่มีชื่อเสียง

หรือมหาวิทยาลัย ซึ่งข้อมูลได้ผ่านการสังเคราะห์ และตรวจสอบมาแล้วระดับหนึ่ง จึงน่าจะมีความเชื่อถือได้มาก

1.4.2 การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ เป็นการตรวจสอบที่ลึกลงไป โดยตรวจสอบผลการศึกษาสังเคราะห์เอกสาร และการตรวจสอบทางด้านความคิดของผู้วิจัยในประเด็นเรื่องที่ศึกษากับผู้เชี่ยวชาญ มีเหตุการณ์ 2 อย่างที่ช่วยให้การตรวจสอบเช่นนี้เกิดขึ้น คือ

1.4.2.1 การเข้าร่วมเป็นคณะวิจัยในโครงการสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2541 โอกาสนี้ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมสัมมนาและปฏิบัติการกับนักวิจัยในโครงการ ได้นำเสนอความคิดจากการศึกษาเอกสารในเรื่องเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมต่อที่ประชุมระดับชาติ จากนั้นได้มีโอกาสประชุมอีกหลายครั้งในระดับคณะทำงาน ได้ตรวจสอบทางด้านความคิดกับผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาในโครงการนี้

1.4.2.2 การเข้าร่วมประชุมปฏิบัติการระดับภูมิภาคเกี่ยวกับการศึกษาต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา (Sub-regional Workshop on Continuing Education for Development) จัดโดยองค์การ UNESCO ระหว่างวันที่ 29 มิถุนายน- 7 กรกฎาคม 2541 ณ กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสตรวจสอบและแลกเปลี่ยนแนวความคิดกับผู้แทนประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ และกับวิทยากร ซึ่งสาระเรื่องการศึกษาต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตเป็นเป็นเนื้อหาหลักที่ UNESCO ใช้ในการประชุมครั้งนี้ด้วย

โดยสรุป การศึกษาเอกสารเป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้เพื่อสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาการวิจัย ศึกษาแนวคิดในการสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม และเพื่อพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีความเชื่อมโยงกับเครื่องชี้วัดที่สร้างขึ้น แหล่งเอกสารได้แก่ เอกสารอ้างอิงทั่วไป เอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ โดยการเข้าศึกษาโดยตรงจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น ใช้บริการค้นคว้าโดย CD-ROM ของมหาวิทยาลัย และการสืบค้นข้อมูลทาง INTERNET การศึกษาเอกสารมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสารในเบื้องต้นโดยผู้วิจัย มีการนำเสนอผลการศึกษาเอกสารในการประชุมทางวิชาการและระหว่างคณะทำงานวิจัยเครื่องชี้วัด และมีการตรวจสอบทางด้านความคิดกับผู้เชี่ยวชาญ

2. การศึกษาภาคสนาม มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลในการสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม การศึกษาภาคสนามมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ระเบียบวิธีวิจัย ได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การประเมินสภาพแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal - PRA) ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

2.2 พื้นที่ศึกษา การเลือกพื้นที่ศึกษาได้ใช้แนวทางของ สุภางค์ จันทวานิช (2537: 26) ที่ว่า เลือกสนามที่สามารถตอบปัญหาที่ต้องการได้ ดูความเป็นไปได้ของขนาดสนามที่จะเข้าไปศึกษา คือต้องไม่ใหญ่เกินไป ดูในแง่ความซับซ้อนของปรากฏการณ์ในชุมชน และดูถึงความสะดวกในแง่ที่ตั้งของสนามว่าอยู่ไกลเกินไปหรือไม่ การเดินทางไปมาติดต่อลำบากหรือไม่ เนื่องจากนักวิจัยอาจมีข้อจำกัดส่วนตัว ดูในแง่ความปลอดภัย และอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังกำหนดเกณฑ์การเลือกชุมชนเพื่อให้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. พื้นที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม
2. การดำเนินงานของโรงงานอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งนี้โดยการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารและการเข้าไปศึกษานำร่อง (Pilot study) โดยการสังเกต และพูดคุยกับผู้พักอาศัยในพื้นที่
3. มีสถานศึกษาหรือแหล่งบริการการศึกษานอกโรงเรียน กลุ่มการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน โรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาอื่น ๆ
4. เป็นพื้นที่ซึ่งผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เช่น เจ้าของโรงงานหรือผู้รับผิดชอบสามารถให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนอุตสาหกรรม 2 จังหวัดในภาคกลาง ได้แก่

1. ชุมชนอุตสาหกรรม 1 (ชื่อสมมติ)
2. ชุมชนอุตสาหกรรม 2 (ชื่อสมมติ)

ชุมชนทั้งสองแห่งนี้มีความคล้ายกันในลักษณะของความเป็นชุมชนอุตสาหกรรมที่มีบ้านเรือน และที่พักอาศัยของประชาชนในบริเวณใกล้โรงงาน และมีมลภาวะทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน มีสถานบริการการศึกษานอกโรงเรียนระดับอำเภอและกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนอื่น ๆ มีคนงานจำนวนมาก ทั้งที่เป็นคนในท้องถิ่นและผู้ที่

อพยพมาจากต่างจังหวัด ในด้านความแตกต่างก็คือ ชุมชนแรกเป็นชุมชนอุตสาหกรรมที่มีโรงงานต่าง ๆ ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านที่ศึกษา แต่ชุมชนที่สองเป็นชุมชนอุตสาหกรรมที่มีสถานประกอบการที่เรียกว่า "กองรับเหมา" หรือ ห้างหุ้นส่วนจำกัด จำนวนมาก และมีโรงงานต่าง ๆ ตั้งอยู่รายรอบ

2.3 ระยะเวลาที่ศึกษา ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาข้อมูลชุมชนอุตสาหกรรม 1 โดยเข้าไปเช่าพักอาศัยในบริเวณห้องเช่าคนงาน ตั้งแต่วันที่ 7 มิถุนายน ถึง 30 กันยายน 2540 รวมระยะเวลาประมาณ 4 เดือน และเข้าศึกษาชุมชนอุตสาหกรรม 2 อำเภอ โดยเข้าพักอาศัยในพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างวันที่ 7 - 31 ตุลาคม 2540 และใช้เวลาในช่วงวันหยุดต่อจากนั้นศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้งการติดต่อสอบถามข้อมูลและการศึกษาจากแหล่งข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัยจากหน่วยงานระดับจังหวัด รวมระยะเวลาที่ใช้เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูล ประมาณ 3 เดือน

2.4 วิธีดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ใช้เทคนิคต่าง ๆ ดังนี้

2.4.1 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความคิดเห็นประสบการณ์ และความรู้สึกของผู้ร่วมสนทนาในประเด็นต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

2.4.1.1 ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำแนกตามพื้นที่วิจัย มีดังนี้

(1) ชุมชนอุตสาหกรรม 1 สนทนากลุ่ม จำนวน 7 กลุ่ม โดยจัดให้ครอบคลุมกลุ่มคนงาน กลุ่มประชาชนในท้องถิ่น และกลุ่มของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง จัดสนทนากลุ่ม โดยใช้เวลากลุ่มละประมาณ 2 ชั่วโมง กลุ่มต่าง ๆ มีดังนี้

1. กลุ่มคนงานสตรีของโรงงาน เครื่องกีฬา จำนวน 7 คน
2. กลุ่มคนงานโรงงานทำเครื่องประดับ จำนวน 7 คน
3. กลุ่มคนงานที่รับจ้างตามโรงงานต่าง ๆ ในบริเวณบ้านเช่า จำนวน 7 คน
4. กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน ซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่น จำนวน 6 คน
5. กลุ่มนักศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชน จำนวน 6 คน
6. กลุ่มครูประจำกลุ่มการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 6 คน
7. กลุ่มเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ จำนวน 7 คน

ผู้ร่วมสนทนากลุ่มทั้งสิ้น จำนวน 45 คน ซึ่งมีคุณลักษณะตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ลักษณะผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ชุมชนอุตสาหกรรม 1

กลุ่มที่ / จำแนกตาม	1 คนงานกีฬา	2 คนงานประดับ	3 คนงานทั่วไป	4 แม่บ้านพ่อบ้าน	5 เยาวชน	6 ครูประจำกลุ่ม	7 จนท. กศน.	รวม
เพศ								
ชาย	-	2	1	1	2	3	2	11
หญิง	7	5	6	5	4	2	5	34
รวม	7	7	7	6	6	5	7	45
อายุ								
ต่ำกว่า 15	-	-	-	-	2	-	-	2
16-20	1	3	-	-	3	-	-	7
21-30	6	4	4	-	1	1	5	21
31-40	-	-	3	-	-	3	1	7
41-50	-	-	-	1	-	1	1	3
51-60	-	-	-	2	-	-	-	2
สูงกว่า 60	-	-	-	3	-	-	-	3
การศึกษา								
ประถม 4	-	-	3	4	-	-	-	7
ประถม 6	3	1	4	-	3	-	-	11
มัธยม 3	3	6	-	-	3	-	-	12
มัธยม 6	1	-	-	-	-	-	-	1
อนุปริญญา	-	-	-	-	-	1	-	1
ปริญญาตรี	-	-	-	2	-	4	7	13
อาชีพ								
รับจ้าง	7	7	6	-	1-	-	-	21
รับราชการ	-	-	-	-	-	3	1	4
ครูประจำกลุ่ม	-	-	-	-	-	1	6	7
ค้าขาย	-	-	-	1	2	-	-	3
เกษตรกรรม	-	-	-	2	-	-	-	2
นักศึกษา	-	-	-	-	3	-	-	3
อื่น ๆ			1(แม่บ้าน)	3 บำนาญ		1	-	5

(2) ชุมชนอุตสาหกรรม 2

จัดสนทนากลุ่มทั้งสิ้น 6 กลุ่ม ๆ ละประมาณ 2 ชั่วโมง ผู้ร่วมสนทนามีจำนวน 36 คน ครอบคลุมประชากรที่ต้องการศึกษา ดังนี้

1. กลุ่มประชาชนทั้งชาย หญิง จำนวน 7 คน
2. กลุ่มคนงานชายของห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือที่เรียกว่ากองรับเหมา จำนวน 6 คน
3. กลุ่มแม่บ้านจำนวน 9 คน
4. กลุ่มนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนทั้งชาย หญิง จำนวน 7 คน
5. กลุ่มครูประจำกลุ่ม จำนวน 4 คน
6. กลุ่มเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 3 คน

จำนวนผู้สนทนากลุ่มที่ 5 และ 6 นั้น แม้จะจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นแต่ก็เป็นจำนวนผู้ปฏิบัติงานเท่าที่มีอยู่จริงในพื้นที่นี้ ขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้สนทนากลุ่มมีคุณลักษณะบางประการดังตารางต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 ลักษณะผู้ร่วมสนทนากลุ่มชุมชนอุตสาหกรรม 2

กลุ่มที่ / จำแนกตาม	1 ประชาชน	2 คนงาน (หจก)	3 แม่บ้าน	4 นักศึกษา กศน	5 ครูระจำกลุ่ม	6 จนท. กศน.	รวม
เพศ							
ชาย	4	6	-	5	4	1	20
หญิง	3	-	9	2	-	2	16
รวม	7	6	9	7	4	3	36
อายุ							
16-20	4	-	-	2	-	-	6
21-30	3	-	2	3	-	1	9
31-40	-	3	5	1	-	-	9
41-50	-	2	-	1	3	2	8
51-60	-	1	1	-	1	-	3
สูงกว่า 60			1	-	-	-	1
การศึกษา							
ต่ำกว่าป. 4	-	-	1	-	-	-	1
ประถม 4	-	4	3	-	-	-	7
ประถม 6	-	1	2	-	-	-	3
มัธยม 3	-	1	1	6	-	-	8
มัธยม 6	-	-	-	1	-	-	1
อนุปริญญา	4	-	1	-	-	2	7
ปริญญาตรี	3	-	1	-	4	-	8
ปริญญาโท	-	-	-	-	-	1	1
อาชีพ							
รับจ้าง	-	6	2	7	-	-	15
รับราชการ	2	-	-	-	4	1	7
ครูประจำกลุ่ม	1	-	-	-	-	2	3
นักศึกษา	3	-	-	-	-	-	3
แม่บ้าน	-	-	7	-	-	-	7
รัฐวิสาหกิจ	1	-	-	-	-	-	1

2.4.1.2 ประเด็นการสนทนากลุ่ม จำแนกประเด็นการสนทนาตามกลุ่มที่ศึกษา เป็นประเด็นคำถามกว้าง ๆ ที่ใช้ถามในตอนแรกและถามเจาะลึกตามคำตอบที่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ที่ปรึกษาโครงการการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในการประชุมที่กล่าวว่า "นักวิจัยควรเข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลในพื้นที่ในลักษณะของ "จิตว่าง" โดยมีกรอบการศึกษาหลวม ๆ แต่ทั้งนี้โดยผ่านการศึกษาทางด้านวรรณกรรมอย่างละเอียดลึกซึ้งมาแล้ว" ประเด็นการสนทนา ที่ใช้กับกลุ่มต่าง ๆ มีดังนี้

1. กลุ่มประชาชน ได้แก่ กลุ่มคนงาน กลุ่มแม่บ้านพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน/ประชาชนในท้องถิ่น เป็นประเด็นคำถาม ที่ให้ผู้ร่วมสนทนาแสดงทัศนะของตนในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม ประเด็นคำถามหลัก ได้แก่

1. ทุกวันนี้ชีวิตสุขสบายดีไหม อะไรที่เป็นความสุข อะไรที่เป็นความทุกข์
2. ชีวิตที่ดีควรเป็นอย่างไร
3. ครอบครัวที่ดีเป็นอย่างไร
4. หมู่บ้าน ชุมชน ที่ดีควรเป็นอย่างไร
5. การอยู่ร่วมกันในสังคมควรเป็นอย่างไร
6. สิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นอย่างไร ขณะนี้สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นอย่างไร
7. โรงงานที่ดีควรเป็นอย่างไร โรงงานในชุมชนนี้เป็นอย่างไร
8. ความต้องการทางด้านการศึกษานอกโรงเรียน/การเรียนรู้/การฝึกอบรมมีอะไร

จากประเด็นคำถามหลัก นำไปสู่การสนทนาเจาะลึกในประเด็นคำถามย่อยต่าง ๆ ตามคำตอบที่ได้รับ ในเรื่องอาชีพรายได้ สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข ความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิต สิทธิเสรีภาพ ครอบครัว สิ่งแวดล้อม ซึ่งเกือบทุกเรื่องมีความเชื่อมโยงกัน

2. กลุ่มเจ้าหน้าที่การศึกษานอกโรงเรียน ได้แก่เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ครูประจำกลุ่ม และครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน ประเด็นคำถามหลักที่ใช้ ได้แก่

1. คนในชุมชนแห่งนี้ / นักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน มีคุณภาพชีวิตอย่างไร
2. อะไรเป็นความสุข ความทุกข์ หรือปัญหาของคนเหล่านี้บ้าง
3. การศึกษานอกโรงเรียนจะช่วยทำให้คนในชุมชนอุตสาหกรรมแห่งนี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างไร
4. การศึกษานอกโรงเรียนควรเป็นอย่างไร โดยการสนทนาเจาะลึกในเรื่องข้อเสนอทางด้านนโยบาย หลักสูตร แบบเรียนและสื่อ รูปแบบการเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผล การกำกับดูแลและการนิเทศติดตามผล

จากประเด็นสนทนาดังกล่าว นำไปสู่การซักถามลึกลงไป ซึ่งยืดหยุ่นตามคำตอบจากการสนทนา เช่น ปัญหาการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และของนักศึกษา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

2.4.1.3 **เครื่องมือ** เครื่องมือการสนทนากลุ่มสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ถือตามหลักการที่ Morgan and Krueger (1993: 6-9) ที่ว่า ผู้นำการสนทนากลุ่มถือว่าเป็นเครื่องมือ (instrument) ที่สำคัญมาก หากผู้นำการสนทนาในฐานะที่เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูล (the data-collection instrument) ไม่ได้เตรียมตัว ไม่มีความตั้งใจ หรือไม่มีความชำนาญแล้ว ผลที่ได้รับก็เป็นเสมือนการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่ไม่ได้จัดเตรียมอย่างดีนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ในการจัดสนทนากลุ่มแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจึงเตรียมตัวอย่างดี เตรียมความพร้อมด้านอุปกรณ์ ประเมินการจัดสนทนากลุ่มทุกครั้งเพื่อหาข้อบกพร่องและปรับปรุงให้ดีขึ้นในการจัดสนทนากลุ่มครั้งต่อไป ในการจัดสนทนากลุ่มที่ชุมชนอุตสาหกรรม 1 ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำสนทนากลุ่ม 6 ครั้ง และเชิญผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมมาตรฐานการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งมีภูมิลำเนาในชุมชนแห่งนี้ เป็นผู้นำสนทนากลุ่มครูประจำกลุ่ม 1 ครั้ง โดยมีการซักซ้อมความเข้าใจและเตรียมประเด็นคำถามกันก่อน

การสนทนากลุ่มที่ชุมชนอุตสาหกรรม 2 ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำสนทนากลุ่ม 5 ครั้ง และเชิญผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนประจำตำบลเป็นผู้นำการสนทนากลุ่มนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน 1 ครั้ง หลังจากที่สังเกตการจัดสนทนากลุ่มหลายครั้งจนเข้าใจประเด็นซักถามและวิธีการนำสนทนากลุ่ม

2.4.2 **การสังเกต** การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกต 2 แบบคือ

2.4.2.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยการสังเกตการประกอบอาชีพในชุมชน ได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค้าขาย ทำการเกษตร การซื้อขายอาหาร การออกกำลังกายและการพักผ่อนของคนงาน การทิ้งและกำจัดขยะของประชาชน การคมนาคม การรักษาพยาบาล การติดต่อกับหน่วยงาน และสังเกตสภาพแวดล้อมของชุมชน เป็นต้น

2.4.1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการเข้าร่วมกิจกรรมบางอย่างของชุมชน ได้แก่ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ใช้สถานที่พักผ่อนและสันทนาการของชุมชน จับจ่ายใช้สอยในบริเวณตลาดและร้านค้าในชุมชน ช่วยขายของตลาดนัดในชุมชน เข้าไปนั่งเรียนกับนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน เข้าไปใช้บริการของห้องสมุดประชาชนในชุมชน ใช้แหล่งบริการสาธารณสุขในชุมชนเป็นต้น

2.4.3 การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ ได้แก่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เพื่อทราบประวัติชุมชน ผู้นำชุมชนได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสุขาภิบาลเพื่อรับทราบนโยบายและแนวทางการดำเนินงานของสุขาภิบาล เจ้าหน้าที่สภาตำบล เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต สัมภาษณ์เจ้าของโรงงานและห้างหุ้นส่วนจำกัดในมุมมองของนายจ้าง สัมภาษณ์ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และคนงานในภาคอุตสาหกรรม ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียง และได้นำมาถอดเทปเพื่อให้การเรียบเรียงข้อมูลถูกต้อง

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางของ สุภางค์ จันทวานิช (2535: 4) คือ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มกระทำพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง
2. การวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีมุมมองของคนใน
3. การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยสมมุติฐานชั่วคราว (working hypothesis) จำนวนมาก ที่ผู้วิจัยคิดขึ้นเองตลอดเวลา
4. ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

จากแนวทางดังกล่าว ผู้วิจัยได้เริ่มวิเคราะห์ข้อมูลตั้งแต่แรกเข้าชุมชน ข้อมูลได้ถูกวิเคราะห์โดยสมมุติฐานชั่วคราว มีการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ตลอดเวลา และในการสนทนากลุ่ม ข้อมูลได้ถูกตรวจสอบระหว่างสมาชิกที่ร่วมสนทนาในกลุ่ม ข้อมูลบางอย่างได้รับตรวจสอบข้ามกลุ่ม ก่อนที่ผู้วิจัยจะตีความหรือตัดสินใจสร้างข้อสรุปในประเด็นนั้น ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ Knodel (1993: 43) ที่ว่า ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสนทนากลุ่มจำเป็นต้องทำการตัดสินในเชิงจิตวิสัย (Subjective judgement) โดยการตีความและวิเคราะห์การตีความข้อมูลอาจตรวจสอบภายในบริบทของการอภิปรายอย่างกว้างขวาง และอาจพิจารณาร่วมกับข้อมูลที่ได้จากวิธีศึกษาอื่น ๆ เช่นการสำรวจ กรณีศึกษา และการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่มทำให้ได้ข้อมูลเนื้อหาการวิเคราะห์ในรูปของ Transcript ซึ่งการสนทนากลุ่มประมาณ 2 ชั่วโมงจะได้ข้อมูลที่เป็น Transcript โดยเฉลี่ย 40-50 หน้า และถ้าจัดสนทนากลุ่ม 20 ครั้ง จะได้ข้อมูลประมาณ 1,000 หน้า และถ้าเป็นการศึกษาภาคสนามจะผนวกกับการจดบันทึกภาคสนามและการสัมภาษณ์เจาะลึก ดังนั้นข้อมูลที่จะวิเคราะห์ย่อมเพิ่มมากขึ้น

ในการวิจัยภาคสนามผู้วิจัยได้เผชิญกับข้อมูลดิบจำนวนมากเช่นกัน โดยมีข้อมูลบันทึกจากการสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรม Microsoft Word ช่วยในการจัดกลุ่ม (Sort) ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1. จัดพิมพ์ข้อมูลทั้งหมดลงในคอมพิวเตอร์ ตั้งชื่อแฟ้มข้อมูล (file) ของแต่ละกลุ่มจำแนกตามชุมชนที่ศึกษา

2. กำหนดรหัสข้อมูล โดยผู้วิจัยได้อ่านข้อมูลทั้งหมดอย่างถี่ถ้วนเพื่อดูว่าสามารถจัดหมวดหมู่ได้อย่างไร ข้อมูลบางส่วนถูกจัดไว้เป็นสภาพพื้นฐานของชุมชนและประชากร ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่นำมาใช้เพื่อสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม การกำหนดรหัสใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยพิจารณาว่าควรอยู่ในหมวดหมู่ใหญ่ ๆ อะไร ใช้อักษร a, b, c.... เพื่อเป็นรหัสจำแนกตามด้านเครื่องชี้วัด และใช้ตัวเลข 1, 2 ,3...เป็นรหัสหัวข้อย่อย และถ้ามีหัวข้อย่อยลงไปอีกก็ใช้ทศนิยม เช่น 1.1 1.2 หรือ 2.1, 2.2... ตามลำดับ ทำเช่นนี้ทุกแฟ้มข้อมูล

3. การจัดกลุ่มข้อมูลที่เหมือน ใช้โปรแกรม Microsoft Word ในการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่มีรหัสเหมือนกันเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ข้อมูลเป็นระบบ สะดวกในการอ่านผล และเขียนข้อสรุปการวิจัย ซึ่งเรื่องนี้ Glaser and Strauss (1967: 225) กล่าวว่า

> "ทฤษฎีที่เกิดจากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของนักวิจัย เป็นสิ่งที่ทำให้นักวิจัยรู้ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เขาไว้วางใจสิ่งที่เขารู้เพราะเป็นการรับรู้ด้วยตัวเอง เป็นประสบการณ์ของเขา ทั้งนี้มิใช่เพียงเพราะใช้เวลาอยู่ในสนามเพื่อค้นพบและสร้างทฤษฎีด้วยความระมัดระวังเท่านั้น หากแต่เขารู้คุณค่าของการวิเคราะห์ในขั้นสุดท้าย เขาใช้เวลาวิเคราะห์หลายเดือน ทำการทดสอบแต่ละขั้นตอน ซึ่งการทดสอบมิใช่เพียงการสังเกต หากแต่รวมถึงการใช้ชีวิตเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่ด้วย"

2.6 **การตรวจสอบข้อมูล** การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้อยู่ด้วย โดยอาศัยวิธีการของ Denzin (อ้างถึงใน John P. Keves, 1988:512) คือ 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล ที่ต่างกัน จะต้องได้ข้อมูลตรงกัน 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) การตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บข้อมูลในภาคสนาม ที่มีทั้งผู้วิจัย และผู้ช่วยผู้วิจัย หลังจากเก็บข้อมูลแล้วมาบันทึกข้อมูลด้วยกัน และเห็นตรงกัน และ 3) การตรวจสอบสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodology triangulation) คือการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ทั้งการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต

โดยอาศัยหลักการดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าตลอดเวลา เช่น ในขณะที่จัดสนทนากลุ่ม ได้ใช้คำถามเดียวกันให้หลายคนแสดงความเห็น เป็นการตรวจสอบข้อมูลในกลุ่มเดียวกันและในช่วงเวลาเดียวกัน โดยการถามต่างกลุ่ม เพื่อตรวจสอบให้เกิดความมั่นใจ และโดยใช้วิธีการอื่นศึกษา เช่นเข้าไปสังเกตเพิ่มเติม การตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยพบว่าเป็นไปอย่างธรรมชาติของการศึกษาข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยย่อมมีความอยากรู้อยากเห็น และต้องการสร้างข้อสรุปที่ดี

ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม ได้นำมาสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม และเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียน

3. การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย ได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. การเขียนยกร่างรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียน ผู้วิจัยได้ยกร่างรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนขึ้นโดยอาศัยข้อมูลสามส่วนที่สำคัญคือ

1.1 ข้อมูลจากการศึกษาสภาพชุมชนและประชากร ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยทั้งสองแห่ง นำมาใช้โดยถือว่าเป็นบริบทในการจัดการศึกษา การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการฝึกอบรมและเรียนรู้ กิจกรรมต่าง ๆ ของการศึกษานอกโรงเรียน และพัฒนารูปแบบการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.2 เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมที่สร้างขึ้น ได้นำมาใช้เป็นเป้าหมายในการจัดการศึกษา กำหนดวัตถุประสงค์ กรอบหลักสูตร/เนื้อหา ตลอดจนแนวทางการเรียนการสอน การอบรม และการจัดประสบการณ์การเรียนรู้

1.3 ข้อมูลการศึกษาแนวความคิดจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่เอกสารการวิจัยโครงการพัฒนารูปแบบการสอดแทรกทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวชนบทที่ยากจนแบบพึ่งพาตนเอง (DELSILIFE) ซึ่งศูนย์นวัตกรรมและเทคโนโลยี (INNOTECH) ประเทศฟิลิปปินส์ ร่วมกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ทดลองที่บ้านทับช้าง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เอกสารเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต (Quality of Life Improvement Continuing Education Programmes) ซึ่งเป็นชุดฝึกอบรมการศึกษาต่อเนื่องของ UNESCO เอกสารชื่อการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: สาระเพื่อการปฏิบัติ (Education for sustainability: an agenda for action) ของ U.S Department of Education & Global Rivers Environmental Education Network และเอกสารชื่อการศึกษาผู้ใหญ่ในศตวรรษที่ 21 : สาระเพื่อการปฏิบัติ ของสถาบันเพื่อการศึกษา ของ UNESCO

(UIE- Germany) และได้สังเคราะห์เพื่อเป็นกรอบการนำเสนอรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคม

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้ยกร่าง "รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุง คุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม"

2. การตรวจสอบรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้นำรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 ท่านพิจารณา และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงแก้ไข กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒินี้ ประกอบด้วยบุคคลที่มีลักษณะตามเกณฑ์ต่อไปนี้

1. มีประสบการณ์ในการเป็นผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนมาแล้วอย่างน้อย 3 ปี หรือมีความรู้ความสามารถในเชิงวิชาการทางการศึกษานอกโรงเรียนอย่างสูงจนเป็นที่ยอมรับในวงการของการศึกษานอกโรงเรียน
2. มีประสบการณ์ในฐานะนักปฏิบัติของการศึกษานอกโรงเรียน
3. มีผลงานวิจัยหรืองานเขียนจนเป็นที่ยอมรับในวงการของการศึกษานอกโรงเรียน
4. มีประสบการณ์ในงานวิจัยสนามหรือการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนหนึ่ง และขอความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษา จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิมี 6 ท่าน ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. นายสุนทร สุนันท์ชัย	อดีตรองอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์	อาจารย์ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. รองศาสตราจารย์ ดร.ทวี นาคบุตร	อาจารย์ภาควิชาการศึกษานอกระบบ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
4. ดร. สมบัติ สุวรรณพิทักษ์	ผู้อำนวยการกองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน
5. ดร. ปาน กิมปี	ศึกษานิเทศก์ 8 กรมการศึกษานอกโรงเรียน
6. ดร. สุวิทย์ พิชยสาธิต	อาจารย์ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ จ.ลำปาง ปฏิบัติงานในฐานะผู้เชี่ยวชาญ UNESCO / PROAP

ผู้วิจัยได้เสนอรูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบอย่างละเอียดในทุกเรื่อง ให้ข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข หรือวิจารณ์รูปแบบการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ปรับแก้ตามคำแนะนำ แต่บางประเด็นได้คงคำวิจารณ์หรือข้อคิดเห็นนั้นไว้ เพราะถ้าปรับแก้อาจกระทบต่อโครงสร้างการนำเสนอทั้งหมด และผู้เชี่ยวชาญท่านอื่นอาจไม่เห็นด้วย รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนได้เสนอไว้แล้วในบทที่ 5 พร้อมผลการตรวจสอบ